

ZBIGNIEW ZAKRZEWSKI

STUDIA EKONOMICZNE NA UNIWERSYTECIE POZNAŃSKIM
W LATACH 1919-1951

Studia ekonomiczno-polityczne, uruchomione w 1919 r. na Uniwersytecie w Poznaniu okazują się ze wszech miar godne przypomnienia i bliższego omówienia. Przez długie lata jedyny w Polsce kierunek uniwersyteckiego kształcenia ogólnoteoretycznego w dziedzinie ekonomii z dodatkiem innych podstawowych nauk społecznych, realizowany z powodzeniem przez z górą ćwieć wieku, odliczając okres wojny, zyskał sobie duże uznanie. W dokonywanej obecnie, z okazji 50-lecia istnienia, ocenie całokształtu dorobku poznańskiej Almae Matris nie powinno zabraknąć poważnego wkładu dydaktycznego i naukowego Sekcji Ekonomiczno-Politycznej Wydziału Prawno-Ekonomicznego.

W historycznych granicach Wielkopolski przejawiano od kilku stuleci żywe zainteresowanie sprawami społeczno-gospodarczymi¹. W czasach przedrozbiorowych ziemia ta wydała polityków i reformatorów tej miary co Jan Ostroróg, Andrzej Frycz Modrzewski, ks. Stanisław Staszic, Stefan Garczyński. W okresie zaboru pruskiego rozwinął się potężny ruch pracy organicznej, którego głównymi pionierami byli wybitni działacze — Karol Marcinkowski, August Cieszkowski, Karol Libelt, Hipolit Cegielski, ks. Augustyn Szamarzewski, ks. Piotr Wawrzyniak, Maksymilian Jackowski. Niezmiernie intensywny prąd o charakterze solidary styczący m. jednocył Polaków dla obrony stanu posiadania w dziedzinie ekonomicznej przed zakusami germanizacyjnej polityki zaborcy. Uzyskanie przez Polskę niepodległego bytu państwowego, a w związku z tym spełnienie od dawna wyrażanego, gorącego życzenia Wielkopolan — powołania uniwersytetu w Poznaniu — stworzyło okoliczności sprzyjające rozwojowi myśli ekonomicznej po 1918 r.

Uniwersytet nie miał w Poznaniu historycznych poprzedników w postaci instytucji kształcącej w zakresie ekonomii na poziomie wyższym. Podobnie jak w innych uczelniach europejskich, również w założonej w roku 1519 w Poznaniu Akademii Lubrańskiego, jak i w utworzonym

¹ Z. Zakrzewski, *Myśl ekonomiczna w Wielkopolsce — szkic historyczny*, Roczniki Ekonomiczne 1967/68, t. XX, s. 239 - 267.

przez jezuitów w 1571 r. Kolegium, odrębne wykłady ekonomii nie były przewidziane. W latach rozkwitu życia umysłowego w Poznaniu, wkrótce po upadku powstania listopadowego, można zanotować znaczne zainteresowanie kwestiami ekonomiczno-rolniczymi, czego wyrazem był przedmiot niektórych wykładów typu uniwersyteckiego, odbywanych w latach 1841 - 1843 w Pałacu Działyńskich. Dziedzina gospodarcza nie była też obca programowi czynnej w latach 1870-1876 Wyższej Szkoły Rolniczej im. Haliny w Żabikowie.

Krzewieniem wiedzy ekonomicznej w dobie niewoli pruskiej zajmowały się liczne towarzystwa zakładane z inicjatywy czołowych przedstawicieli wspomnianego już nurtu pracy organicznej². W ramach powstałego w roku 1857 Towarzystwa Przyjaciół Nauk w Poznaniu działał, kilkakrotnie zamierający i pod różną nazwą znowu reaktywowany, specjalny wydział reprezentujący nauki ekonomiczne. Towarzystwo Przyjaciół Rolnictwa, Przemysłu i Oświaty (zał. w 1827 r.); Kasyno Gostyńskie (1835); Koło Towarzyskie (1844); Centralne Towarzystwo Gospodarcze w Wielkim Księstwie Poznańskim (1861); liczne towarzystwa branżowe — rolnicze, przemysłowe, handlowe; „wieczory czwartkowe” urządzane przez Heliodora Świącickiego w Pałacu Działyńskich (1898); Towarzystwo Wykładów Naukowych (czynne w czasie pierwszej wojny światowej) — oto ważniejsze przejawy pełnego rozmachu nurtu stowarzyszeniowego, w którym niemałą rolę odgrywała popularyzacja zagadnień społeczno-gospodarczych. O żywotności Poznania jako ośrodka myśli i poczynań na polu gospodarczym świadczy fakt, że w 1893 r. odbył się w tym mieście, z inicjatywy A. Cieszkowskiego, trzeci Ogólnopolski Zjazd Prawników i Ekonomistów. Prężność Wielkopolan w dziedzinie gospodarczej, to z pewnością jeden z czynników stwarzających dogodny klimat dla urzeczywistnienia idei powołania w Polsce niepodległej uniwersyteckiego studium ekonomii.

W pierwszych miesiącach 1919 r., a więc kiedy Wielkopolska była już oswobodzona, myśl utworzenia uniwersyteckiego Wydziału Prawno-Ekonomicznego w Poznaniu przybierać zaczęła realne kształty³. Powołanie w ramach tego Wydziału oddzielnego studium ekonomiczno-politycznego znalazło podatny grunt w opisanej wyżej tradycji rozległej aktywności ludzi tej dzielnicy na polu społeczno-gospodarczym. Pomysł ten znalazł też pełne zrozumienie i poparcie ówczesnych władz dzielnicowych z Komisariatem Naczelnej Rady Ludowej na czele. Trzeba było się również liczyć z ogromnym zapotrzebowaniem na ekonomistów w niepodległej

² Zb. Zakrzewski, *Towarzystwa ekonomiczne w Wielkopolsce — szkic historyczny*, Roczniki Ekonomiczne 1968, t. XXI, s. 243-264.

³ *Uniwersytet Poznański w pierwszych latach swego istnienia za rektoratu Heliodora Świącickiego* — Księga pamiątkowa pod red. A. Wrzoska, Poznań 1925, E. Taylor, *Poznańskie Studium Ekonomiczne 1919 - 1949*, Ruch Prawniczy i Ekonomiczny 1958, nr 1, s. 347 - 362.

ojczyźnie. Władze i urzędy państwowe, samorządy, instytucje gospodarcze, placówki badawcze i większe przedsiębiorstwa poszukiwały usilnie ludzi z odpowiednimi kwalifikacjami. Na profilu Wydziału Prawno-Ekonomicznego w Poznaniu zaważył w niemałej mierze przykład specjalnych fakultetów nauk o państwie, dość charakterystycznych dla uniwersytetów południowoniemieckich. Polacy z zaboru pruskiego, studiując przeważnie na tych uniwersytetach, byli obeznani z profilem kształcenia na poziomie akademickim, obejmującym nauki ekonomiczne i polityczne. Ów profil studiów był bardzo bliski charakterowi londyńskiej School of Economics and Political Science. Intencją tak pojętego studium ekonomicznego było przygotowanie dla potrzeb gospodarki i nauki polskiej absolwentów znających gruntownie przedmiot, ogólnoteoretyczne podstawy i kategorie myślowe ekonomii i innych nauk społecznych — prawa, nauki administracji, socjologii itd. Przyjęto, że w treści nauczania na tym studium powinny znaleźć się również elementy analizy opisowej stosunków gospodarczych i politycznych. Z uwagi na to, że kształcenie uniwersyteckie miało służyć przygotowaniu absolwentów wyłącznie do stanowisk o charakterze kierowniczym lub w każdym razie samodzielnym i w pełni koncepcyjnym, celowo wyłączono przysposobienie ich do zajęć gospodarczych typu wykonawczego — kontystów, korespondentów itp.

Od samych początków organizowania Sekcji Ekonomiczno-Politycznej przyjęto zasadę jej odrębności od Sekcji Prawnej. Zasada ta nie od razu zdobyła sobie pełne uznanie wśród profesury Wydziału. W sytuacji niedostatku kadry miejscowej Wydział Prawno-Ekonomiczny zawdzięczał swe narodziny i swój rozwój w dużej mierze profesorom pochodzącym z Galicji, którzy objęli w Poznaniu katedry i obowiązki dydaktyczne. Wśród profesorów tych utrzymywał się pogląd, że dla wykształcenia dobrych organizatorów życia gospodarczego wystarczy wydział prawa uwzględniający w programie studiów przedmioty ekonomiczne. Przykład unikalnego studium ekonomiczno-politycznego w Poznaniu naśladowały przed wojną jedynie uczelnie młode, jak Katolicki Uniwersytet Lubelski oraz Wolna Wszechnica w Warszawie, później w Łodzi. W planie studiów na Sekcji Ekonomiczno-Politycznej w Poznaniu wyłączono prawo procesowe, utrzymując za to w skromnym rozmiarze cywilistykę. Wprowadzając do programu nauczania prawo międzynarodowe i polityczne, a w ujęciu specjalnie rozwiniętym prawo administracyjne, kierowano się intencją gruntownego przygotowania słuchaczy do tych. działań publicznego aparatu zarządzania i tych prac w organizacjach społecznych, w których problemy gospodarcze odgrywają istotną rolę. Brano tu też pod uwagę niezbędne elementy wiedzy prawniczej przydatne przyszłym kierownikom przedsiębiorstw. Celem ułatwienia równoczesnych studiów na obu sekcjach, prawnej i ekonomiczno-politycznej, ustalono, iż można je łączyć na dwóch-pierwszych latach.

Umiejscowienie studiów ekonomicznych na Uniwersytecie Poznańskim

było sprawą poniekąd kontrowersyjną. Na Komisji Uniwersyteckiej, która opracowywała strukturę Uczelni, wysunięto pomysł utworzenia oddzielnego wydziału o szerokim profilu społeczno-ekonomicznym. Wyrażano też opinię by powołać Oddział Ekonomiczny na Wydziale Filozoficznym. Ostatecznie przeważyła jednak myśl połączenia ekonomii z nauką prawa w jednym wydziale z dwoma sekcjami. W chwili otwarcia Uniwersytetu, tj. 7 V 1919 r. Wydział ten, wówczas w organizacji, posiadał dla obsady zajęć z przedmiotów ekonomicznych jedynie dwóch profesorów — Tadeusza Brzeskiego i Jana Rutkowskiego. Pozyskanie w ciągu kilku miesięcy dalszych wykładowców umożliwiło uruchomienie jesienią 1919 r. studiów na I roku Sekcji Ekonomiczno-Politycznej. Było to studium rozwojowe, rozszerzające stopniowo nauczanie na wyższe lata. W oparciu na wzorze uniwersytetów pruskich ustalono początkowo okres studiów jako trzyletni. Dla każdego roku obowiązywał zestaw przedmiotów objętych egzaminem promocyjnym. Pod tym względem organizacja nauczania odbiegała od systemu pruskiego, w którym panowała zupełna swoboda studiowania i przewidziany był tylko jeden końcowy egzamin państwowy. Na mocy rozporządzenia Ministerstwa Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego z 31 VIII 1923 r. obowiązywać zaczął na Sekcji Ekonomiczno-Politycznej w Poznaniu, z nowym rokiem szkolnym 1923/1924, czteroletni program studiów, zmieniony nieznacznie w 1930 r.

Przedwojenna koncepcja uniwersyteckiego nauczania ekonomii była prostą konsekwencją panującego wówczas w Polsce ustroju. Wobec pośredniego, regulatywnego wpływu polityki państwa na kształtujące się w zasadzie samorzutne procesy gospodarcze, których inspiratorem i motorem była przedsiębiorczość indywidualna, zarysowały się dwie zasadnicze intencje kształcenia: po pierwsze — umożliwienie przyszłym pracownikom służby administracyjno-gospodarczej głębszego zrozumienia a jednocześnie oceny krytycznej celów polityki gospodarczej państwa, jak również dróg i środków stosowanych dla ich realizacji, a po wtóre — dostarczenie przyszłym kierownikom przedsiębiorstw i ich pracownikom koncepcyjnym metod i narzędzi prowadzenia zyskowej gospodarki. Znajomość teorii ekonomii, organizacji życia gospodarczego, wskazań i instrumentów polityki gospodarczej państwa oraz obowiązującego prawa — oto droga kształcenia, mająca ułatwić spełnienie się tych intencji.

Wybuch drugiej wojny światowej przerwał brutalnie przedwojenną dwudziestoletnią działalność Sekcji Ekonomiczno-Politycznej Uniwersytetu. Lata okupacji przyniosły wśród profesorów i studentów Sekcji dotkliwe straty, aresztowania, wysiedlenia i ciężkie doświadczenia osobiste, a jednocześnie ogromną dewastację bazy materialnej Uniwersytetu. Jest wielką zasługą poznańskiej Almae Matris, że w tych niezmiernie przygnębiających czasach zdobyła się na współdziałanie przy organizowaniu w Warszawie Tajnego Uniwersytetu Ziemi Zachodnich, otwartego w Warszawie jesienią 1940 r. systemem kompletów. Na Uniwersytecie tym

otwarto Sekcję Ekonomiczną na Wydziale Prawnym, a w roku akademickim 1943/44 oddzielny Wydział Ekonomiczny. Spośród przedwojennych profesorów poznańskich wykładali na tym Wydziale przedmioty ściśle ekonomiczne: Józef Czekalski, Stefan Zaleski, Jan Zdzitowiecki⁴.

W wyzwolonym, dźwigającym się z ruin Poznaniu zaczęto wczesną wiosną 1945 r. odbudowywać z wielkim zapałem i ofiarnością Wydział Prawno-Ekonomiczny. Wkrótce też udało się uruchomić studia obu sekcji. W skróconym roku akademickim 1945 obowiązywał Sekcję Ekonomiczno-Polityczną w zasadzie przedwojenny czteroletni plan nauczania. Równocześnie podjęto wysiłki zmierzające do przepracowania programu stosownie do wymagań nowego, społeczno-gospodarczego ustroju Polski. 5 V 1946 r. Ministerstwo Oświaty zatwierdziło plan studiów odpowiednio zaktualizowany. Dostosowywał się on do zmian wprowadzonych już przedtem na Sekcji Prawnej, a przede wszystkim wzbogacił się — stosownie do nowych potrzeb — treścią społeczną oraz problematyką planowania gospodarczego. Wrosła liczba przedmiotów specjalistycznych o charakterze społeczno-gospodarczym, natomiast zmalała nieco ilość przedmiotów wspólnych z Sekcją Prawną, tym samym została spełniona myśl kielkująca już przed wojną by Sekcję Ekonomiczno-Polityczną jeszcze bardziej usamodzielnic. Odtąd nie można było, jak dawniej, łączyć studiów obu sekcji na pierwszych dwóch latach. Wiosną 1948 r. została zapoczątkowana faktyczna likwidacja studium ekonomiczno-politycznego na Uniwersytecie, potwierdzona rozporządzeniami Ministra Oświaty z 10 i 27 listopada 1949 r., a ukończona z upływem roku akademickiego 1950/1951. W 1948 r. po raz ostatni przyjmowano na Sekcję nowych słuchaczy; w rok potem zostali oni przesunięci na studia prawne, a studentom dwóch najwyższych lat umożliwiło ukończenie likwidowanej stopniowo Sekcji Ekonomiczno-Politycznej, tak że z upływem roku akademickiego 1950/51 przestała ona istnieć. Na studium ekonomiczno-politycznym w ostatnich latach jego istnienia uwzględniano w coraz to większym stopniu potrzeby gospodarki socjalistycznej, a po jego likwidacji w 1951 r. powstała na przekształconym w 1949 r. z Wydziału Prawno-Ekonomicznego Wydziale Prawa — jako jedna z podstawowych katedr nauk społecznych obok Katedry Podstaw Marksizmu-Leninizmu — Katedra Ekonomii Politycznej, obsługująca wszystkie kierunki studiów na Uniwersytecie.

Jakie okoliczności zaważyły w decydującej mierze na zniesieniu studiów ekonomicznych na Uniwersytecie Poznańskim? Przede wszystkim dawał się we znaki niedobór kadry naukowej, która mogłaby wziąć na siebie realizację programów nauczania z wszystkich dyscyplin objętych pełnym planem studiów, a przy tym uwzględniających zarówno nowe

⁴ W. Kowalenko, *Tajny Uniwersytet Ziemi Zachodnich — Uniwersytet Poznański 1940 - 1945* Poznań 1961.

ich założenia polityczne i metodyczne, jak i różnorodne potrzeby gospodarki socjalistycznej. Obok Uniwersytetu działała w Poznaniu do 1950 r. Akademia Handlowa. Między tymi uczelniami utrzymywały się od dawna istotne różnice pod względem profilu nauczania. Uniwersytet kładł główny nacisk na przygotowanie ogólnoteoretyczne, podczas gdy Akademia Handlowa szkoliła nade wszystko praktycznie. Przekształcenie w 1950 r. Akademii w państwową Wyższą Szkołę Ekonomiczną, która rozporządzała już wówczas dość liczną własną kadrą nauczającą, umożliwiło stopniowe rozszerzenie i pogłębienie treści programowych w zakresie teoretycznym i metodycznym, przy jednoczesnym rozwinięciu kursu podstawowych działów wiedzy ekonomicznej. Tym samym, podobnie jak w innych miastach uniwersyteckich, w których działają wyższe szkoły ekonomiczne, WSE w Poznaniu pozostała jedyną w tym mieście uczelnią prowadzącą akademickie studia ekonomiczne. Pozycję wyjątkową zdobyła jedynie Warszawa, gdzie obok Szkoły Głównej Planowania i Statystyki czynny jest Wydział Ekonomiczny Uniwersytetu. To uprzywilejowanie stolicy było wyrazem dość problematycznej opinii, iż jedynie ona rozporządza kadrą naukową uzdolnioną do prowadzenia studiów specjalistycznych z zakresu teorii ekonomii. Ogólnie można jednak stwierdzić, że przejście w latach 1950 - 1951 przez poznańską WSE z rąk Uniwersytetu kształcenia ekonomistów odpowiadało w całej pełni tej strukturze szkolnictwa akademickiego w Polsce, która się w owym czasie ostatecznie wykrystalizowała. Władze Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu podjęły w 1956 r., popierane usilnie przez absolwentów, starania o przywrócenie Sekcji Ekonomiczno-Politycznej. W rezultacie, decyzją Departamentu Studiów Uniwersyteckich Ministerstwa Szkolnictwa Wyższego z 22 V 1958 r. uruchomiono z początkiem roku akademickiego 1958/1959 na Wydziale Prawa specjalizację oraz dwa lata studiów ekonomicznych. Niewystarczająca ilość własnych pracowników nauki — specjalistów z poszczególnych dyscyplin, przewidzianych w planie studiów ministerialnych, jak również fakt równoległego istnienia Wyższej Szkoły Ekonomicznej, która w całej pełni wywiązywała się z nałożonych na nią zadań, sprawiły jednak, że reaktywowane studium uniwersyteckie, nie mając widoków rozwoju, zostało po kilku latach zamknięte.

W programie nauczania Sekcji Ekonomiczno-Politycznej Uniwersytetu Poznańskiego występowały w ciągu jej istnienia stosunkowo nieznaczne zmiany w głównych przedmiotach, jak również pewne ich przesunięcia między poszczególnymi latami studiów. Nie chcąc zaciemniać całości obrazu celowo pomijam dość częste przekształcenia nazw niektórych dyscyplin. Grupując podstawowe wykłady kolejnymi latami studiów, przyjmę za podstawę najdłużej obowiązujący plan nauczania, który na mocy zarządzenia Ministerstwa Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego wszedł w życie z początkiem roku akademickiego 1930/1931. Przy każdym, kolejno podawanym przedmiocie zaznacza się ważniejsze

zmiany w jego umiejscowieniu w obrębie czteroletniego kursu, wskazując równocześnie na obsadę osobową⁵.

Pierwszy rok studiów obejmował następujące przedmioty: encyklopedię prawa, historię ustroju politycznego na Zachodzie Europy, historię ustroju i prawa polskiego, historię gospodarczą oraz ekonomię. Encyklopedię prawa rozumianą jako przegląd podstawowych pojęć i zjawisk prawnych w oświetleniu ogólnoteoretycznym, wykładali: początkowo Zygmunt Lisowski i Antoni Peretiatkowicz, następnie przez długie lata Czesław Znamierowski a po nim Tadeusz Silnicki, Historię ustroju politycznego na Zachodzie Europy, uwzględniającą dzieje prawa w ogólności, wprowadzono dopiero po kilku latach, przy czym wykład z tej dyscypliny prowadzili: Teodor Tyc, po nim Marian Jedlicki, a po wojnie na II roku, jako historię polityczną i dyplomatyczną czasów najnowszych — Janusz Pajewski. Historii ustroju i prawa polskiego nauczał do 1924 r. Abdon Kłodziński a po nim przez około ćwierć wieku, wliczając przerwę wojenną, Zygmunt Wojciechowski. Historii gospodarczej, zarówno powszechnej, jak i polskiej, słuchano przez cały czas u Jana Rutkowskiego. Ponadto, przez szereg lat przedwojennych Roch Knapowski wykładał dzieje gospodarcze Polski Odrodzonej. Z ogólnym kursem ekonomii, ujętej w ciągu istnienia Sekcji w różnych wersjach programowych i pod różnymi nazwami, studenci zaznajamiali się, po wojnie częściowo także na II roku, u Tadeusza Brzeskiego, Stefana Zaleskiego (najdłużej), Stefana Rosińskiego i Jana Zdzitowieckiego. W pierwszych latach istnienia Sekcji obowiązywał wykład z zasad spółdzielczości prowadzony przez Stanisława Adamskiego a po nim przez Edwarda Taylora.

Plan studiów drugiego roku zawierał przedmioty: naukę o państwie, prawo międzynarodowe publiczne, naukę administracji i polskie prawo administracyjne, geografii gospodarczą, naukę skarbowości i polskie prawo skarbowe oraz rachunkowość państwową. Nauka o państwie, wykładana stale przez A. Peretiatkowicza, obejmowała zarys prawa państwowego lub politycznego, łącznie z prawem konstytucyjnym oraz historię doktryn politycznych. Kursu prawa międzynarodowego publicznego słuchali studenci początkowo na IV, a potem II roku u Bohdana Winiarskiego, którego zastąpili po wojnie A. Peretiatkowicz, Leon Babiński i Alfons Klafkowski. Obsadę nauki administracji wraz z polskim prawem administracyjnym, umieszczonej w planie powojennym na II i III roku, stanowił Stanisław Kasznica, po wojnie doszedł Marian Zimmermann. Geografii gospodarczej, początkowo już na I roku studiów, nauczał Stanisław Pawłowski, potem, na II roku przez kilkanaście lat — Stanisław

⁵ Podstawą odtworzenia w głównych zarysach planu studiów z obsadą osobową poszczególnych przedmiotów oraz danych osobowych o profesorach Sekcji są: a) Kroniki Uniwersytetu za lata akad. 1923-1937, 1945-1955, 1957-1958; b) Skład Uniwersytetu za lata akad. 1919-1920, 1949-1950; c) Spis Wykładów Uniwersytetu za lata akad. 1920, 1924/1925.

Nowakowski, po jego śmierci w 1938 r. Florian Barciński, a po wojnie, znowu na I roku — z rozszerzeniem na geografie społeczną i polityczną — Józef Czekalski. Naukę skarbowości i polskie prawo skarbowe przejęli po E. Taylorze — R. Knapowski i J. Libicki, a z kolei, już po wojnie, na III roku studiów — J. Zdzitowiecki. Wreszcie lektorat z rachunkowości państwowej prowadził do 1939 r. na III a potem na II roku Ferdynand Wiesner, po wojnie zaś Mieczysław Wender.

Na III roku studiów obowiązywały dyscypliny następujące: prawo administracyjne — działy specjalne (ostatnio na IV roku), ekonomika — działy specjalne (częściowo na IV roku), statystyka, zarys prawa cywilnego oraz zarys prawa karnego. Kurs prawa administracyjnego na III roku, obejmujący teorię samorządu, polskie prawo samorządowe i administrację stosunków gospodarczych prowadzili w różnym czasie i zakresie: Bohdan Wasiutyński, Stanisław Kasznica, Antoni Roszkowski, Marian Zimmermann, Julian Hubert i Lucjan Pokorzyński. W planie studiów III i IV roku mieściły się — o różnej obsadzie w poszczególnych okresach — następujące działy ekonomiki: polityka przemysłowa — E. Taylor, S. Załeski, J. Zdzitowiecki; polityka agrarna — T. Brzeski, S. Rosiński, E. Taylor; polityka handlowa — S. Rosiński, J. Zdzitowiecki; polityka komunikacyjna — S. Rosiński; nauka o pieniądzu i kredycie — S. Rosiński, Stanisław Raczkowski, Paweł Sulnicki. Statystykę wyładał stale Marcin Nadobnik — początkowo na II, następnie na III, a po wojnie na I roku z uzupełnieniem demografią. Zarys prawa cywilnego był do 1939 r. w gestii przede wszystkim Alfreda Ohanowicza a od 1945 r. — Zygmunta Lisowskiego. Zarysu prawa karnego, umieszczonego w przedwojennym planie studiów, słuchano u Józefa Bossowskiego.

Program IV roku studiów uwzględniał przedmioty: historię doktryn ekonomicznych, ekonomikę oraz pozostałe działy specjalne, socjologię, prawo handlowe i wekslowe oraz księgowość handlową i inne przedmioty, określane jako praktyczne. Podstawową rolę spełniała tutaj wykładana przez E. Taylora historia doktryn ekonomicznych — w latach 1945 - 1949 rozpoczynana już na III roku. E. Taylor włączył do swego kursu również Wstęp do ekonomiki oraz poszczególne części teorii ekonomii; jedną z nich, teorię koniunktur wyładał przez kilka lat R. Knapowski. O działach specjalnych ekonomiki była już mowa. Socjologię powierzono kolejno Janowi Bystroniowi, Franciszkowi Mirkowi, Florianowi Znanieckiemu i Tadeuszowi Szczurkiewiczowi — powojenny wykład tego profesora nosił nazwę Teoria rozwoju społecznego. Prawa handlowego i wekslowego nauczał Józef Sułkowski, a od 1945 r. Józef Górski, wykładowca także prawa morskiego. Po wojnie wprowadzono na IV roku zajęcia z prawa pracy i ubezpieczeń społecznych u J. Huberta oraz z prawa spółdzielczego u Władysława Siedleckiego. Lektorat z księgowości handlowej prowadził stale Stanisław Marciniak — początkowo na II, potem na IV, a od 1945 r. na III roku. Spośród innych przedmiotów praktycznych, które

stosunkowo długo utrzymywały się w planie studiów na IV roku, należy wymienić: ubezpieczenia — Ignacy Biskupski, Józef Rzska oraz bankowość — Tadeusz Adamczewski, Stefan Żardecki.

W okresie powojennym, kierując się intencją jak najściślejszego powiązania planu nauczania z nowymi stosunkami społecznymi oraz z pilnymi potrzebami gospodarki planowej w naszym kraju, wprowadzono jako obowiązujące, nowe przedmioty, a niektóre usunięto. Począwszy od roku akademickiego 1948/1949 uzyskanie dyplomu magisterskiego zostało uzależnione od złożenia z wynikiem pomyślnym egzaminu z dyscyplin, które weszły w skład nowo uruchomionego Międzywydziałowego Studium Nauki o Polsce i świecie Współczesnym. Program Studium, na który składały się zagadnienia filozoficzne, polityczne, społeczne, prawne i gospodarcze, realizowany był przez F. Barcińskiego, Józefa Bursztę, Kazimierza Myślińskiego, Karola Pospieszalskiego i T. Szczurkiewicza, Rozporządzeniem Ministerstwa Oświaty z 12 III 1949 r. uznano, iż z powodu niedostosowania treści nauczania do potrzeb gospodarki planowej, wszystkie, w różnych wersjach prowadzone dotąd wykłady z ekonomii, łącznie z nauką o pieniądzu i kredycie, przestają być obowiązujące. W latach 1945 - 1951 weszły w różnym czasie do programu studiów Sekcji Ekonomiczno-Politycznej następujące przedmioty treści ściśle ekonomicznej: polityka ekonomiczna — P. Sulmicki; zasady spółdzielczości — E. Taylor; technika planowania w przedsiębiorstwie oraz technika planowania w przedsiębiorstwie przemysłowym — Seweryn Kruszczyński; analiza rentowności przedsiębiorstw — Witold Skalski; planowanie i finansowanie inwestycji — Kazimierz Wandelt; ekonomika przemysłu — Zbigniew Lutosławski; ekonomika handlu — Zbigniew Zakrzewski; ekonomika transportu — Adam Kręglewski. Studenci słuchali wykładu Władysława Rusińskiego z historii ruchów i idei społecznych w czasach najnowszych.

Obok wykładów kursowych prowadzone były na Sekcji Ekonomiczno-Politycznej wykłady monograficzne, ćwiczenia, repetytoria, konwersatoria, proseminaria i seminaria. Ograniczę się do krótkiej charakterystyki zasadniczego profilu zajęć seminaryjnych z przedmiotów ekonomicznych z zaznaczeniem ich obsady. Już z początkiem roku akademickiego 1919/1920 uruchomił A. Kłodziński łączne seminarium z historii gospodarczej i prawa polskiego. W 1924 r. przejął je J. Rutkowski, ograniczając jego zakres przedmiotowy do historii gospodarczej. Po śmierci J. Rutkowskiego w 1949 r. opiekę nad seminarium przejęli jako kurator Józef Matuszewski oraz Janusz Deresiewicz i Stanisław Hoszowski. Z narodzinami Sekcji wiąże się również powołanie dwóch dalszych seminariów — z ekonomii społecznej — do 1922 r. — T. Brzeskiego a po nim S. Rosińskiego oraz z ekonomii i skarbowości — E. Taylora; to ostatnie zostało po kilku latach rozdzielone na dwa odrębne — ekonomiczne pod kierunkiem E. Taylora i skarbowe — R. Knapowskiego, a po wojnie — J. Zdzitowieckiego. W r. 1920 uruchomione zostały zajęcia seminaryjne ze sta-

tystyki u M. Nadobnika, a w 1924 r. z geografii gospodarczej u S. Nowakowskiego — po jego śmierci w 1938 r. — u F. Barańskiego i J. Czekańskiego. Seminarium ekonomiczne — każde z nich na swój sposób — odegrały istotną rolę w specjalistycznym, pogłębionym teoretycznie i metodycznie kształceniu magistrantów. Dla przykładu, zakład E. Taylora stał się niezmiernie żywotnym ośrodkiem, skupiającym zainteresowania magistrantów danego kursu, znajdujące swój wyraz w przygotowywanych referatach oraz w dyskusjach, które koncentrowały się przez cały rok na jakimś jednym, wybranym odcinku teorii ekonomii. Cechą szczególną natomiast pracy seminaryjnej u J. Rutkowskiego było organizowanie jej nieraz w zespołach, zaangażowanych w gromadzeniu, podporządkowaniu i analizie źródeł historycznych związanych z zadaną tematyką.

Podstawowymi komórkami pracy dydaktycznej i naukowej Sekcji Ekonomiczno-Politycznej Uniwersytetu były katedry. Ograniczę się do zwięzłego przeglądu katedr o profilu ekonomicznym na Wydziale Ekonomiczno-Politycznym, przy czym pominię ewentualne zmiany zaszele w ich brzmieniu. Już w latach 1919 - 1920 doszło do uruchomienia trzech katedr ekonomii, pozostających pod kierunkiem T. Brzeskiego, S. Zaleskiego i S. Rosińskiego; Katedry Ekonomii i Skarbowości E. Taylora; Katedry Historii Gospodarczej J. Rutkowskiego i Katedry Statystyki M. Nadobnika. W 1924 r. powstała Katedra Geografii Gospodarczej, którą kierował S. Nowakowski a po nim F. Barciński. Pomimo odejścia T. Brzeskiego do Warszawy, pozostały nadal trzy katedry ekonomii, gdyż wakuującą po nim objął E. Taylor, odstępując dziedzinę skarbowości nowo utworzonej katedrze R. Knapowskiego. Po drugiej wojnie światowej katedry te utrzymały się bez większych zmian z tym, że Katedrę Ekonomii S. Zaleskiego, który już przed wojną przeniósł się do Warszawy, zastąpiła nowa Katedra Polityki Ekonomicznej powierzona S. Raczkowskiemu a po nim P. Sulmickiemu; Katedrę Historii Gospodarczej kierował po śmierci J. Rutkowskiego jako kurator Z. Wojciechowski a po nim J. Matuszewski; Katedrę Skarbowości przejął J. Zdzitowiecki. W 1951 r. wraz z likwidacją Sekcji, dotychczasowe katedry ekonomii zostały zastąpione nowo utworzoną Katedrą Ekonomii Politycznej, na którą powołano S. Rosińskiego a od 1952 r. S. Kruszczyńskiego. Pozostałe katedry utrzymały się pod dotychczasowym kierownictwem, za wyjątkiem Katedry Statystyki, którą po przejściu M. Nadobnika w stan spoczynku przejął S. Waszak. Katedry Sekcji Ekonomiczno-Politycznej nie tylko sprawowały pieczę nad zajęciami dydaktycznymi, nie tylko realizowały określone zadania badawcze, lecz także stwarzały swoim adiunktom i asystentom dogodnie możliwości zaprawy do twórczej pracy naukowej. Spośród pomocniczej kadry czynnej w tych katedrach w latach 1945-1951, następujące osoby zaawansowały w okresie późniejszym na stanowiska profesorów i docentów: Zbigniew Czerwiński, Janusz Deresiewicz, Czesław Łuczak, Henryk Maciejewski, Tadeusz Puchalski, Kazimierz Wandelt, Stanisław Waszak,

Warto podkreślić, że również z grona wyróżniających się uczestników seminariów magisterskich Sekcji wyszło wielu późniejszych doktorów lub samodzielnych pracowników nauki, zatrudnionych w wyższym szkolnictwie i w instytutach naukowo-badawczych, a jeszcze więcej absolwentów Sekcji objęło poważne stanowiska w życiu gospodarczym.

Charakteryzując profesorów Sekcji Ekonomiczno-Politycznej Uniwersytetu Poznańskiego warto uwypuklić, chociażby w wielkim skrócie, ich aktywność na polu naukowym. Ograniczę się w zasadzie do sylwetek profesorów, którzy przez długie lata i najściślej byli związani z Sekcją. Ujęte tu zostaną najważniejsze pozycje dorobku naukowego, w zasadzie ogłoszone drukiem do 1951 r., to jest do likwidacji Sekcji.

Wykładający encyklopedię prawa Czesław Znamierowski⁶ (ur. 1888 w Warszawie, zm. 1967 w Poznaniu), doktor filozofii — Bazylea 1912, doktor prawa — Poznań 1922, habilitowany z filozofii i teorii prawa — Poznań 1924, doktor honoris causa UAM, profesor teorii i filozofii prawa — precyzował najważniejsze pojęcia z zakresu prawa, podejmował analizy prawne państwa i socjologiczne struktur różnych grup społecznych, a ponadto rozpatrywał zagadnienia etyczne.

Historii ustroju politycznego na Zachodzie Europy nauczał przez długie lata — Marian Jedlicki⁷ (ur. 1899 w Kielcach, zm. 1954 w Krakowie), doktor praw — Kraków 1924, habilitowany — w Krakowie w 1928, profesor powszechnej historii ustrojów państwowych i prawa. Zajmował się on specjalnie polityczno-prawnymi aspektami początków państwa polskiego na tle stosunków ogólnoeuropejskich.

Zygmunt Wojciechowski⁸ (ur. 1900 w Stryju, zm. 1955 w Po-

⁶ Cz. Znamierowski, członek towarzystw naukowych krajowych i zagranicznych, autor prac: *Prolegomena do nauki o państwie* (Poznań 1930, s. 345); *Podstawowe pojęcia teorii prawa — Układ prawny i normy prawne* (Poznań 1934, s. 224); *Elita i demokracja* (Poznań 1946); *Wiadomości elementarne o państwie* (wyd. 3, Poznań 1948, s. 98) oraz przekładów dzieł D. Hume'a, J. Locke'a, J. Stuart Milla, A. Marshalla, G. Radbrucha, B. Russela i in. A. Łopatka, *Cz. Znamierowski 8 V 1888 - 2 IX 1967*, Ruch Prawniczy Ekonomiczny i Socjologiczny (RPEiS) 1967, nr 3, ss. 343 - 346.

⁷ M. Jedlicki, członek towarzystw naukowych krajowych i zagranicznych. Autor prac: *Die Anfänge des polnischen Staates* (1935); *Stosunek prawny Polski do Cesarstwa do r. 1000* (Poznań 1939) oraz przekładów tekstów źródłowych. Jedlicki Marian, *Polski Słownik Biograficzny* PAN, t. XI 1964 - 65, s. 133 -134.

⁸ Z. Wojciechowski, sekretarz generalny a potem prezes Pozn. Tow. Przyjaciół Nauk, dyrektor Instytutu Zachodniego w Poznaniu, przewodniczący zarządu Powszechnych Wykładów uniwersyteckich w Poznaniu, członek towarzystw naukowych krajowych i zagranicznych. Autor prac: *Ustrój polityczny ziem polskich w czasach przedpiastowskich* (Warszawa 1927, s. 80); *Mysli o polityce i ustroju narodowym* (Poznań 1935, s. 160); *Polska nad Wisłą i Odrą w dziesiątym wieku* (Katowice 1939, s. 206); *Państwo polskie w wiekach średnich* (Poznań 1945, s. 276); *Polska Niemcy — Dziesięć wieków zmagania* (Poznań 1945); *Polska Piastów — Polska Jagiellonów* (współautor, Poznań 1946); *Polska — Czechy* (współautor, Katowice 1947); *Zygmunt Stary* (Warszawa 1948, s. 394). *Zygmunt Wojciechowski*, nekrolog, Kronika Uniwersytetu Adama Mickiewicza w Poznaniu za rok akad. 1957/1958, Poznań 1960.

znaniu), nauczający historii ustroju i prawa polskiego, doktor filozofii — Lwów 1924, habilitowany — Poznań 1925, profesor historii ustroju Polski i prawa polskiego — interesował się specjalnie genezą państwa polskiego oraz syntezą dziejów politycznych i ustroju państwa Piastów. Uczony ten zajmował się także stosunkami polsko-czeskimi i polsko-niemieckimi na przestrzeni dziejów, jak również oceną porównawczą epoki piastowskiej i jagiellońskiej.

Uważany za twórcę nauki historii gospodarczej w Polsce — Jan Rutkowski⁹ (ur. 1886 w Warszawie, zm. 1949 w Poznaniu), doktor filozofii — Lwów 1909, habilitowany z ekonomii — Lwów 1917, profesor historii gospodarczej — poświęcił się przede wszystkim studiom nad położeniem włościan w Polsce przedrozbiorowej. Szczególnym jego osiągnięciem, to opracowanie dziejów gospodarczych Polski do 1918 r. Uczony ten wysunął propozycje ustalenia właściwych podstaw poznawczych i metodycznych historii gospodarczej jako nauki.

Spośród nauczających w różnym czasie na I roku studiów zasad ekonomii:

Tadeusz Brzeski¹⁰ (ur. 1884 w Dębicy w Krakowskim, zm. 1958 w Londynie), doktor praw — Kraków 1907, habilitowany — Lwów 1916, profesor ekonomii — dał psychologiczną interpretację procesów gospodarczych, w której teoria ekonomii spełnia rolę poznawczo uboczną. T. Brzeskiego interesowały również zagadnienia pieniądza i polityki pieniężnej.

Stefan Zaleski¹¹ (ur. 1888 w Klonowcu pod Radomiem, zm. 1959

⁹ J. Rutkowski, długoletni redaktor Roczników dziejów społecznych i gospodarczych, członek towarzystw naukowych krajowych i zagranicznych. Autor prac: *Poddanie włościan w 18 wieku w Polsce i niektórych innych krajach Europy* (Poznań 1921); *Sprawa włościańska w Polsce w 18 i 19 wieku* (Warszawa b. r.); *Zarys gospodarczych dziejów Polski w czasach przedrozbiorowych* (Poznań 1923, s. 270); *Zagadnienie reformy rolnej w Polsce 18 wieku — na tle reform przeprowadzonych we wsiach miasta Poznania* (Poznań 1925); *Podział dochodów w żupach ruskich za Zygmunta Augusta* (Poznań 1927); *Badania nad podziałem dochodów w czasach nowożytnych*, tom I (Kraków 1938, s. 328); *Historia gospodarcza Polski* (Poznań t. I — 1947, s. 412, t. II — 1950, s. 512). *Uczczenie pamięci śp. prof. Jana Rutkowskiego*, Sprawozdanie PTPN, I i II kw. 1949, ss. 206-246 wraz z bibliografią prac w oprac. J. Deresiewiczza.

¹⁰ T. Brzeski, członek towarzystw naukowych krajowych i zagranicznych. Autor prac: *O granicach ekonomii społecznej* (1915); *Psychologiczna teoria gospodarstwa w zarysie* (Poznań 1921); *Teoria gospodarowania* (Warszawa 1938). E. Taylor, *Tadeusz Brzeski (1884-1958)*, RPEiS 1958, nr 3, ss. 355-357.

¹¹ S. Zaleski, prezes Towarzystwa Naukowej Organizacji, członek towarzystw naukowych, rzeczoznawca Polski na koniencjach gospodarczych Ligi Narodów. Autor prac: *Démographie générale de la Pologne* (Fryburg 1920); *Idea słusznej płacy* (Poznań 1925, s. 191); *Postęp techniczny a bezrobocie* (Warszawa 1934); *Ekonomia społeczna* (skrypt w 2 cz.), (Poznań 1934); *Wpływ postępu technicznego na bezrobocie* (Poznań 1937, s. 218); *Istota i rozwój naukowej organizacji pracy* wyd. 2 (Poznań 3 947). E. Taylor, *Stefan Zaleski (1888-1959)*, RPEiS 1959, nr 2, ss. 373-375.

w Warszawie), licencjat nauk społecznych i ekonomii politycznej — Genewa 1912, doktor nauk ekonomiczno-politycznych — Poznań 1920, habilitowany z zakresu ekonomii — Poznań 1925, profesor ekonomii — ogłosił, obok skryptu uniwersyteckiego z ekonomii społecznej kilka studiów teoretycznych na temat idei słusznej płacy w oświetleniu krytycznym, następnie nauki organizacji pracy traktowanej jako dział wiedzy stosowanej oraz kilka rozpraw określających związki między postępowaniem technicznym a bezrobociem.

Stefan Rosiński¹² (ur. 1888 w Radomiu, zm. 1964 w Poznaniu), doktor ekonomii — Monachium 1914, habilitowany z zakresu ekonomii i polityki ekonomicznej — Poznań 1930, profesor ekonomii wykładający także naukę o pieniądzu i kredycie oraz politykę gospodarczą — zajmował się teorią przerzucalności podatków, próbą określenia wpływu cel na ceny i wartość, a ponadto opracował kilka skryptów uniwersyteckich z zakresu wybranych działów polityki gospodarczej.

Jan Zdzitowiecki¹³ (ur. 1898 w Chronowie pod Radomiem), doktor nauk ekonomiczno-politycznych — Poznań 1932, habilitowany z zakresu skarbowości — Poznań 1945, profesor ekonomii i skarbowości, interesował się problematyką reformy pieniężnej we Włoszech, a nade wszystko analizą polskiego systemu skarbowego ze szczególnym uwzględnieniem podatków. Prace J. Zdzitowieckiego wskazują również na zajęcie się tematyką historyczno-gospodarczą.

Wykładający naukę o państwie na II roku studiów — Antoni Peretiatkiewicz¹⁴ (ur. 1884 w Boruchowie na Wołyniu, zm. 1956 w Po-

¹² S. Rosiński, członek towarzystw naukowych, szef departamentu przemysłu i handlu w Min. b. Dzielnicy Pruskiej. Autor prac: *Der Getreidehandel im Königreich Polen* (Poznań 1916); *Problem działania cel w teorii ekonomii* (Poznań 1929, s. 258); *Nowe prądy w polityce gospodarczej* (Poznań 1938); *Pieniądz a dobrobyt* (Poznań 1939); *Fundamentalne podstawy myślenia ekonomicznego* (Poznań 1948), skryptów do nauki o pieniądzu i kredycie oraz z zakresu różnych działów polityki gospodarczej. J. Zdzitowiecki, *Stefan Rosiński*, RPEiS 1965, nr 1, ss. 357 - 358.

¹³ J. Zdzitowiecki, członek towarzystw naukowych. Autor prac: *Naprawa pieniądza włoskiego* (Poznań 1932, s. 207); *Faszyzm i włoski system podatkowy* (Poznań 1937, s. 181); *Pojęcie dochodu w polskim podatku dochodowym* (Poznań 1939); *Baltyk, szkic historyczny* (Poznań 1946); *Rola niemieckich prowincji wschodnich w gospodarce Rzeszy* (Warszawa 1947); *Stanowisko junkrów pruskich w publicznym życiu Prus* (Warszawa 1948); *Polskie prawo skarbowe* (skrypt, Poznań 1950). J. Szpunar, *W czterdziestolecie pracy naukowej i dydaktycznej profesora J. Zdzitowieckiego*, Roczniki Ekonomiczne 1967/68, ss. 1-6.

¹⁴ A. Peretiatkiewicz, rektor Uniwersytetu Poznańskiego 1936-1939, dyrektor Wyższej Szkoły Handlowej i rektor Akademii Handlowej w Poznaniu 1930-1939, prezes Polskiego Instytutu Prawa Publicznego, redaktor naczelny kwartalnika *Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny* 1921 - 1939, członek towarzystw naukowych krajowych i zagranicznych. Autor prac: *Filozofia społeczna J. J. Rousseau* (Poznań 1921, s. 216); *Idea umowy społecznej w rozwoju historycznym* (Poznań, b. r., s. 119); *Państwo faszystowskie* (1927); *Reforma konstytucji polskiej* (1928); *Państwo współczesne* (wyd. 7 Lwów 1935, s. 176); *Studia prawnicze* (Poznań 1938, s. 211); *Teoria prawa i państwa H. Kelsena* (1938); *Podstawowe pojęcia prawa administracyjnego*

znaniu), doktor praw — Kraków 1909, habilitowany w zakresie filozofii prawa — Kraków 1914, profesor nauki o państwie i prawa politycznego — obejmował swoimi dociekaniem rozległą sferę filozofii prawa, nauki o państwie, analizy ustrojów i systemów prawnych różnych krajów oraz doktryny polityczne w ich rozwoju.

Prawo międzynarodowe publiczne pozostawało w gestii przede wszystkim — Bohdana Winiarskiego¹⁵ (ur. 1884 w Bohdanowie w pow. łomżyńskim zm. 1969 w Poznaniu), doktora praw — Kraków 1910, profesora prawa międzynarodowego od 1922 r. Jego zainteresowania naukowe dotyczyły różnorodnych zagadnień prawa międzynarodowego, w tym zwłaszcza oceny systemów normowania stosunków międzypaństwowych spornych i zabezpieczania się krajów słabszych przed zagrożeniem wojennym. Zaciekawiały go też problemy ustroju politycznego ziem polskich w przeszłości.

Profesor nauki administracji i prawa administracyjnego — Stanisław Kasznica¹⁶ (ur. 1874 w Warszawie, zm. 1958 w Krosinku koło Poznania), doktor praw — Lwów 1904, kandydat nauk prawnych, podjął w swej twórczości tematykę konstytucyjną i oceny stosunków administracyjnych państwa oraz opracował system polskiego prawa administracyjnego.

Nauczający przez lat kilkanaście geografii gospodarczej — Stanisław Nowakowski¹⁷ (ur. 1888 w Sosnowce koło Kamieńca Podolskiego, zm.

(1946); *Wstęp do nauk prawnych* (wyd. 6 Poznań 1947, s. 84); oraz opracowania dzieł encyklopedycznych, zbiorów norm prawnych itd. *Akademia żałobna dla uczczenia pamięci prof. dr Antoniego Peretiatkowicza*, RPEiS 1958, nr 1, ss. 325 - 334.

¹⁵ B. Winiarski, prezes Komitetu Likwidacyjnego w Poznaniu, wiceprezes Komisji Komunikacji i Tranzytu Ligi Narodów, sędzia Międzynarodowego Trybunału Sprawiedliwości w Hadze, delegat polski na konferencje międzynarodowe, poseł na Sejm, członek towarzystw naukowych krajowych i zagranicznych. Autor prac: *Przedstawicielstwo stosunkowe i reforma wyborcza we Francji* (1913); *Rzeki polskie ze stanowiska prawa międzynarodowego* (Poznań 1922, s. 266); *Ustrój polityczny ziem polskich w XIX wieku* (Poznań 1926, s. 286); *Bezpieczeństwo, arbitraż, rozbrojenie* (Poznań 1928).

¹⁶ S. Kasznica, rektor Uniwersytetu Poznańskiego 1929 - 1931, szef Departamentu w Min. Spraw Wewnętrznych 1919-1920; senator 1922-1927, członek Komisji Reformy Administracji, członek towarzystw naukowych. Autor prac: *Zasada proporcjonalności w prawie wyborczym* (1908); *Władze administracji ogólnej* (1928); *Polskie prawo administracyjne* (wyd. 1 w czasie okupacji pod pseud. A. Łużycki, wyd. 4 Poznań 1947, s. 211). *Kasznica Stanisław*, Polski Słownik Biograficzny PAN, t. XII 1966-67, ss. 206-208; Z. Janowicz, *Stanisław Kasznica 1874-1958*, Ruch Prawn. Ekon. i Socj. 1959, nr 3, ss. 361 - 367.

¹⁷ S. Nowakowski, członek towarzystw naukowych krajowych i zagranicznych. Autor prac: *Panamski Kanał i jego mirowe znaczenie* (1914); *Natural resources of Poland* (1924); *Do kogo świat należy* (Poznań 1925, s. 271); *Marksizm i geografia gospodarcza* (Poznań 1928); *Antropogeografia ogólna w Polsce* (1928); *Geografia gospodarcza Polski zachodniej* (Poznań, t. 1, 1929, s. 436, t. 2, 1930, s. 402); *Historia rozwoju horyzontu geograficznego* (pośmiertnie w oprac. M. Fleszara, Warszawa 1965), oraz opracowania do *Wielkiej geografii powszechnej*. F. Barciński, *Stanisław Nowakowski*, RPEiS 1938, ss. 491 - 494.

1938 w Poznaniu), doktor geografii — Worcester — USA, profesor geografii gospodarczej — przyczynił się do stworzenia podstaw metodycznych polskiej nauki geografii gospodarczej, zajął się też antropogeografią w Polsce oraz wydał kilka podstawowych studiów regionalnych i dla całych kontynentów z dziedziny geografii gospodarczej.

Naukę skarbowości i prawa skarbowego prowadził — Roch Knapowski¹⁸ (ur. 1892 w Poznaniu), doktor filozofii — Heidelberg 1916, habilitowany dwukrotnie — z zakresu skarbowości — Poznań 1931, z dziedziny historii starożytnej — Kraków 1947 — analizował w ujęciu teoretycznym proces koniunkturalny, rozpatrywał problemy wartości pieniądza oraz instytucję systemu skarbowego, a ponadto wydał rozprawy historyczno-skarbowe poświęcone czasom starożytnym.

Statystyki na III roku studiów słuchano u Marcina Nadobnika¹⁹ (ur. 1883 w Wielichowie w pow. kościańskim, zm. 1953 w Wielichowie), doktora filozofii — Gryfia 1908, habilitowanego — Lwów 1920, profesora statystyki — autora przyczynków poświęconych spisom ludności i majątkowym, ocenie rozwoju ludności po pierwszej wojnie światowej oraz skryptu uniwersyteckiego ze statystyki.

Czołowego cywilistę Uniwersytetu Poznańskiego — Alfreda Ohanowicza²⁰ (ur. 1888 we Lwowie), doktora praw — Lwów 1911, habilitowanego w zakresie prawa cywilnego — Lwów 1919, doktora honoris causa UAM, profesora prawa cywilnego — obchodziły żywo w jego pracach naukowych różne instytucje prawa rzeczowego i obligacyjnego. Uczony

¹⁸ R. Knapowski, członek towarzystw naukowych. Autor prac: *Die Disproportionalität der objektiven Kapitalverteilung in ihrer Anwendung auf die englischen Wirtschaftskoniunkturen* (Poznań 1917); *Dualizm w teorii ilościowej pieniądza* (Poznań 1929, s. 174); *Skarbowość* (skrypt, Poznań 1934); *Teoria podatków w zarysie* (Warszawa 1938); *O łupach platejskich. Studium skarbowo-historyczne* (Poznań 1947) — po roku 1951 ukazało się studium — *Die Staatsrechnungen der römischen Republik in der Jahren 49-45 v. Chr.* (Frankfurt nad Menem 1961, s. 234).

¹⁹ M. Nadobnik, prezes Kuratorium Fundacji Akademii Handlowej w Poznaniu, członek towarzystw naukowych. Autor prac: *Przyszły spis ludności. Ustawa z 29 marca 1869 i wzór arkusza konskrypcyjnego* (Lwów 1910); *Materiały statystyczne do reformy sejmowej ordynacji wyborczej* (Lwów 1912), *Stan koni, bydła rogatego i trzody chlewnej w Galicji w styczniu 1916* (Lwów 1917); *Ludność Polski według ostatniego spisu* (Poznań 1922); *Statystyka teoretyczna* (skrypt, Poznań 1929); *Statystyka* (cz. I Poznań 1937); *Powojenny rozwój ludności* (Poznań 1930).

²⁰ A. Ohanowicz, redaktor naczelny kwartalnika Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny od r. 1945, senator RP 1930 - 1935, członek towarzystw naukowych. Autor prac: *Ciężary państwowe duchowieństwa w Polsce w II poł. XV i w początku XVI w.* (Lwów 1911), *Współwłasność w prawie prywatnym austriackim* (1916); *Zarys prawa cywilnego byłej dzielnicy pruskiej* (Poznań 1922, s. 216) — po roku 1951 — *Niesuszne wzbogacenie* (Warszawa 1956, s. 461); *Zbieg norm w polskim prawie cywilnym* (Warszawa 1963, s. 185); *Zobowiązania*, (Warszawa, część ogólna 1954, część szczegółowa 1956). J. Górski, *Podwójny jubileusz prof. dra Alfreda Ohanowicza* oraz bibliografia prac w oprac. A. Michalskiej, RPEiS 1968, nr 3, ss. III - VII i 389 - 398.

ten opracował zarys prawa zobowiązań oraz szereg przyczynków na temat stosowalności norm prawnych, a oprócz tego interesował się dziedziną polskiego ustawodawstwa agrarnego.

Czołowy, przez trzydzieści lat czynny, wykładowca Sekcji Ekonomiczno-Politycznej Uniwersytetu Poznańskiego — Edward Taylor²¹ (ur. 1884 w Kielcach, zm. 1964 w Poznaniu), doktor praw — Kraków 1909, habilitowany w zakresie ekonomii i nauki skarbowości — Kraków 1917, profesor ekonomii politycznej, nauczający historii doktryn ekonomicznych, teorii ekonomii, nauki skarbowości oraz wybranych działów polityki gospodarczej, polski przedstawiciel neoklasycyzmu w ekonomii — rozważał w swoich pracach podstawy teoretyczne ekonomiki jako nauki monologicznej, której przedmiotem jest, według niego, dochód społeczny; dał syntezę historii doktryn ekonomicznych w ujęciu krytycznym; opracował części składowe systemu ekonomiki: teorię produkcji, teorię wymiany, teorię rozdziału dochodu społecznego, teorię ruchu układów gospodarczych (koniunktur); dokonał analizy teoretycznej procesu inflacji pieniądza, podstaw skarbowości oraz istoty spółdzielczości; naświetlił krytycznie poglądy różnych ekonomistów; dokonał przekładu dzieł K. Gide'a, E. A. Cannana, G. Stiglera i in.

Socjologii słuchali studenci IV roku studiów przede wszystkim u Tadeusza Szczurkiewicza²² (ur. 1895 w Pilźnie), doktora filozofii — Poznań 1931, habilitowanego w zakresie socjologii — Poznań 1939, profesora socjologii, którego dorobek naukowy obejmuje problematykę socjologii ogólnej oraz historii socjologii w powiązaniu z dziejami myśli filozoficznej i społecznej.

²¹ E. Taylor, współzałożyciel Polskiego Towarzystwa Ekonomicznego, prezes Oddz. Poznańskiego PTE, redaktor i wydawca Poznańskich Prac Ekonomicznych, członek rad naukowych przy resortach gospodarczych, członek towarzystw naukowych krajowych i zagranicznych. Autor prac: *Zwalczajmy lichwę towarową* (Lwów 1912, s. 75); *O istocie spółdzielczości* (wyd. 1 Lwów 1916); *Pojęcie spółdzielczości* (Kraków 1916); *Statyka i dynamika w teorii ekonomii* (Kraków 1919, s. 207); *Reforma podatku gruntowego w Polsce* (Kraków 1919, s. 117); *Prawo skarbowe Rzplitej Polskiej* (dwa tomy Poznań 1920, s. 226 i 180); *Inflacja polska* (Poznań 1926, s. 407); *Druga inflacja polska* (Poznań 1926, s. 135); *Finanzpolitik und Steuersystem der Republik Polen* (Jena 1928, s. 365); *Polityka skarbowa i system podatkowy Rzplitej Polskiej* (Poznań 1929, s. 368); *Ekonomika w Szkole Głównej Warszawskiej* (Warszawa 1930, s. 73); *Wstęp do ekonomiki* (wyd. 1, Poznań 1936, t. I, s. 190, t. II, 1938, s. 165); *Teoria produkcji* (Warszawa—Łódź 1947, s. 384); skrypty z wykładów oraz po r. 1951 — *Historia rozwoju ekonomiki* (Poznań t. I 1957, s. 258, t. II 1958, s. 385). Z. Zakrzewski, *Twórczość naukowa Profesora Edwarda Taylora*, Roczniki Ekonomiczne 1958/59, ss. 11-21. Z. Zakrzewski, *Edward Taylor 1884-1964*, RPEiS 1964, nr 3, ss. 317 - 319.

²² T. Szczurkiewicz, dyrektor Polskiego Instytutu Socjologicznego — Oddz. w Poznaniu, dyrektor Międzywydziałowego Studium Nauki o Polsce i Świecie Współczesnym UP, członek towarzystw naukowych. Autor prac: *Rasa, środowisko, rodzina* (Poznań 1938) oraz — po r. 1951 — *Studia socjologiczne* (Warszawa 1968, s. 461); *Podstawowe zagadnienia socjologii ogólnej* (skrypt, Poznań 1968).

Wykładający przez długie lata prawo handlowe i wekslowe — Józef Sułkowski²³ (ur. 1892 w Wadowicach, zm. 1968 w Warszawie), doktor praw — Wiedeń 1916, habilitowany w zakresie prawa cywilnego — Kraków 1919, profesor prawa handlowego i wekslowego — zajął się w swoich dziełach i przyczynkach motywacją i objaśnieniem, a na pewnych odcinkach także koncyptowaniem norm prawa: rzeczowego, handlowego, wekslowego, czekowego, akcyjnego, zobowiązań, waloryzacyjnego, a ponadto interesował się również systemem prawa międzynarodowego prywatnego.

Obok wyżej wymienionych osób nauczali na Sekcji Ekonomiczno-Politycznej uczeni od lat związani z Uniwersytetem a dziś już nie żyjący: Józef Bossowski (ur. 1882 w Stryżawie koło Żywca, zm. 1957 w Poznaniu) — prawo karne; Zygmunt Lisowski (ur. 1880 w Krakowie, zm. 1955 w Poznaniu) — encyklopedia prawa i prawo cywilne; Stanisław Pawłowski (ur. 1882 w Dembowcu koło Jasła, zm. 1940 w Poznaniu) — geografia gospodarcza; Tadeusz Silnicki (ur. 1889 w Wierzchosławicach pow. tarnobrzeski, zm. 1968 w Warszawie) — encyklopedia prawa; Marian Zimmermann (ur. 1901 w Przemyślu, zm. 1969 w Poznaniu) — prawo administracyjne; Florian Znaniecki (ur. 1882 w Świątnikach na Kujawach, zm. 1958 w Stanach Zjednoczonych AP jako emerytowany profesor Uniwersytetu w Illinois) — socjologia. Przedwcześnie odeszli na zawsze — młodzi, obiecujący naukowcy, wykładający na Sekcji: Janusz Libicki, Antoni Roszkowski, Teodor Tyc Przez długie lata nauczali różnych dyscyplin — Florian Barciński, Józef Czekalski, Józef Górski, Julian Hubert i Józef Rżóska.

W ciągu istnienia Sekcji wydano ogółem 56 dyplomów doktora nauk ekonomiczno-politycznych. Oznacza to, że na jeden efektywny rok akademicki, po odjęciu przerwy wojennej, przypadało średnio około dwóch kreowanych doktorów. Przeciętnie co trzeci nowy doktor obierał karierę naukową, poświęcając się pracy w szkolnictwie wyższym. Listę promowanych przez Sekcję doktorów otwiera (1 I 1920 r.) Stefan Zaleski, późniejszy profesor Uniwersytetu Poznańskiego. Habilitacji z przedmiotów Sekcji Ekonomiczno-Politycznej było ogółem dwanaście, z czego z ekonomii — 4, skarbowości — 2, statystyki — 2, geografii gospodarczej — 2, historii gospodarczej — 2.

Trzeba by się jeszcze przyjrzeć kwestii z ogólnospołecznego punktu widzenia szczególnie ważnej — ilościowym efektem kształcenia uniwersyteckiego na studium ekonomiczno-politycznym Uniwersytetu Poznań-

²³ J. Sułkowski, członek Komisji Kodyfikacyjnej, ekspert delegacji polskiej w rokowaniach waloryzacyjnych polsko-niemieckich, opiniodawca Min. Skarbu i Spraw Zagranicznych R.P., członek towarzystw naukowych krajowych i zagranicznych. Autor prac: *O prawie zastawu na wekslu* (Poznań 1925, s. 151); *Polsko-niemiecki układ waloryzacyjny* (Poznań 1928); liczne przyczynki i projekty na temat ustawodawstwa waloryzacyjnego, prawa akcyjnego itd.

skiego. Wyłączając okresy studiów rozwojowych lub w likwidacji, a więc niepełnych, natomiast wliczając dla czasów przedwojennych tzw. wolnych słuchaczy, można przyjąć, że średnio studiowało na Sekcji około 650 osób. W ciągu trzydziestu lat swego istnienia Sekcja wydała dyplomy ukończenia studiów pokażnej liczbie 1394 osób. Biorąc pod uwagę 23 efektywne lata akademickie, w których nowi absolwenci opuszczali mury Uniwersytetu, średnio kończyło Sekcję tylko 60 osób rocznie, czyli niewiele ponad 25% zapisanych na pierwszy rok studiów.

Studia ekonomiczno-polityczne na Uniwersytecie Poznańskim należą już do historii. Zrodziły je warunki ustrojowe i potrzeby Polski przedwrześniowej. Gospodarka oparta na przedsiębiorczości indywidualnej i pozostająca pod pośrednim wpływem polityki rządowej, była żywo zainteresowana w takim typie kształcenia określonej, niezbyt wielkiej liczby ludzi na poziomie akademickim, a to właśnie oferowała wspomniana uczelnia. Chodziło o przygotowanie absolwentów do zajmowania w administracji publicznej lub w większych firmach stanowisk, zapewniających pełną samodzielność i swobodę wyboru, a także rozwiązanie zagadnień ekonomicznych. Osoby, ubiegające się o takie miejsca pracy, miały się wyróżniać umiejętnością rozumienia skutków określonych poczynań gospodarczych. Następstwa te miały być przez nich oceniane z punktu widzenia bądź to ogólnych celów wysuwanych w polityce państwowej, bądź też dążenia do osiągania jak największych korzyści dla przedsiębiorstw, w których przytrafi się im znaleźć zatrudnienie. Wychowankowie Sekcji Ekonomiczno-Politycznej nie mieli na ogół większych kłopotów ze znalezieniem zatrudnienia, a w pracy zawodowej cieszyli się uznaniem. Chłonniesze a jednocześnie wrażliwsze umysły słuchaczy wzbogacały się żywym słowem profesorów, którzy łączyli wysoką kulturę intelektualną z wielostronnymi zainteresowaniami i pomysłowością wygłaszanych idei. Szeroki zakres, jak i wybitnie problemowe ujęcie materiału głównych dyscyplin teoretycznych, rozwijały w kręgach bardziej uzdolnionych studentów umiejętność krytycznej, a zarazem uwzględniającej rozległe horyzonty, oceny zjawisk społeczno-gospodarczych. Poważny wkład grona nauczającego na przestrzeni czteroletniego studium ekonomii ożywiany stale nowymi rezultatami w pracy badawczej, przynosił niestety tylko skromne, końcowe wyniki kształcenia, wyrażone coroczną liczbą wypuszczonych absolwentów Sekcji. Dał on za to, jak sądzę, pokażne, choć trudno wymierne rezultaty jakościowe, określone w nabytym na Uniwersytecie zasobie wiedzy ekonomicznej, jak również niewątpliwym przyrostem sprawności intelektualnych w czasie studiów.

Warto na koniec przypomnieć, że Wydział Prawno-Ekonomiczny promieniował silnie na zewnątrz, poza mury Uniwersytetu, przenikając w życie społeczno-kulturalne i gospodarcze Poznania i Wielkopolski. Dowodem tego, to między innymi, powstała z inspiracji profesorów Wydziału lub wspierana ich wysiłkami działalność Komisji Nauk Społecznych Po-

znańskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk, Towarzystwa Prawników i Ekonomistów, Polskiego Towarzystwa Ekonomicznego, Poznańskich Prac Ekonomicznych, to wychodzące w Poznaniu czasopisma treści ekonomicznej, to Powszechne Wykłady Uniwersyteckie z ich tematyką, w niemałej części społeczno-ekonomiczną. Sekcja Ekonomiczno-Polityczna była zatem instytucją nie tylko szkolącą własnych studentów, lecz także rozwijającą zainteresowania dla zagadnień gospodarczych oraz udostępniającą wiedzę ekonomiczną szerszym kręgom społeczeństwa.

ECONOMICAL STUDIES AT THE UNIVERSITY OF POZNAŃ IN THE YEARS 1919 - 1951

S u m m a r y

On account of 50th anniversary of the University of Poznań it is worth to remind the achievements of economical and political studies that had started at the University more than 25 years ago.

In the past centuries Poznań and Great Poland were deeply interested in economical science and studies of economy at the university level. However only the foundation of the University of Poznań made possible the organization of economical and political studies. The aim of these studies was to prepare graduates for the needs of Polish economy and science, these graduates ought to be thoroughly prepared not only in general and theoretical basis of economy but also to think in terms of principles of other social sciences like law, administration and sociology. University training on the economical studies was to serve in preparation of graduates in managing and conceptional direction. The Economic and Political Section of the University of Poznań realized in the time of its existence 3-year studies and later 4-year studies. In the post-war period there were introduced new, obligatory subjects in the consequence of the new economic conditions in Poland and the needs of economy and plans. Among the lecturers of the Economical and Political Section of the University of Poznań were many meritorious scientists. In the time of the existence of the Section there were given 56 doctor diplommas. Every third doctor chose the scientific carrier and worked in a high school. On the Economical and Political Section of the University studied average about 650 persons. The Section gave the finishing diplomas to about 1400 persons. Professors of the Section were very active in Poznań scientific and economical environment. The Economical and Political Section of the University of Poznań marked well in the history.